

УДК: 342.7

В.В. Корольова
кандидат юридичних наук, доцент,
Університет «КРОК»

Л.О. Макас
здобувач ступеня вищої освіти «магістр»
Університет «КРОК»

Правове забезпечення гарантій захисту прав і свобод дитини: міжнародні та національні аспекти

У статті проаналізовано правове забезпечення гарантій захисту прав і свобод дитини як на національному, так і на міжнародному рівнях. Виявлено ключові проблеми у сфері правового забезпечення захисту прав дітей.

Ключові слова: права і свободи дитини, гарантії захисту прав і свобод дитини, міжнародно-правові гарантії, конституційні гарантії.

В.В. Королева
кандидат юридических наук, доцент
Університет «КРОК»

Л.О. Макас
соискатель степени высшего образования «магістр»
Університет «КРОК»

Правовое обеспечение гарантий защиты прав и свобод ребенка: международные и национальные аспекты

В статье проанализировано правовое обеспечение гарантий защиты прав и свобод ребенка как на национальном, так и на международном уровнях. Выявлены ключевые проблемы в сфере правового обеспечения защиты прав детей.

Ключевые слова: права и свободы ребенка, гарантии защиты прав и свобод ребенка, международно-правовые гарантии, конституционные гарантии.

V.V. Koroleva
candidate of sciences (law), docent,
«KROK» University

L.O. Makas
competitor of higher education degree «Master»
«KROK» University

Legal support guarantees for protection of child's rights and freedoms: international and national aspects

The article analyzes the legal provision of a guarantee of the protection of children's rights

and freedoms both nationally and internationally. The key problems in the field of legal protection of children's rights are revealed

Keywords: child's rights and freedoms, international legal guarantees, constitutional guarantees.

Постановка проблеми

Однією з ознак правової держави є законодавче закріплення і реальне забезпечення основних прав і свобод дитини, тобто наявність налагодженого правового механізму їх правової охорони і захисту. Комплексний аналіз правових норм сімейного та цивільного законодавства України дає підстави стверджувати, що загалом вказаний юридичний механізм відповідає міжнародним стандартам у сфері захисту прав і свобод дитини. Водночас європейський вектор розвитку суспільних відносин в Україні свідчить про необхідність перегляду окремих положень чинного законодавства у сфері захисту прав і свобод дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Гарантії захисту прав та свобод дітей, історія їх становлення й розвитку, правове забезпечення, створення механізму для їх реалізації неодноразово опрацьовувалися науковцями-правознавцями. Зокрема, дослідження даних питань знайшли своє вираження у наукових працях таких вчених, як: В.В. Копейчиков, О.Ф. Скакун, Н.М. Крестовська, П.М. Рабінович, Г.В. Толкачова, О.М. Старовойтов, О.М. Кудрявцева, В.В. Завальнюк, А.В. Дакал та інші. Однак, забезпечення гарантій захисту прав і свобод дитини на міжнародному та національному рівнях все ще потребує дослідження та вдосконалення.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

На даному етапі розвитку нашого суспільства дедалі ширше втілюються в життя положення Конвенції про права дитини. Проте залишається багато проблем, які потребують реального вирішення, адже діти є однією з найменш захищених груп населення, для захисту і забезпечення прав якої необхідні ефективні та незалежні механізми.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз гарантій захисту прав і свобод дитини як на національному, так і на міжнародному рівнях. Виявлення ключових проблем захисту прав дітей та окреслення шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження

Конституція України проголошує, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

Отже, поряд із визнанням прав і свобод дитини одним із найважливіших чинників реального їх забезпечення виступають специфічні засоби – гарантії цих прав і свобод.

На початку XIX століття права дитини переважно розглядалися як міри захисту дітей від економічної експлуатації, торгівлі дітьми, проституції неповнолітніх, повної влади батьків тощо.

Як зазначає Г.В. Толкачова, значним прогресом у даному напрямку було створення Міжнародного союзу захисту дітей у 1923 році, який 26 листопада 1924 року прийняв перший міжнародний акт – Декларацію прав дитини (Женевська декларація) [2, с.38].

Ця Декларація є одним з перших міжнародних документів, спрямованих на правовий захист дітей, яку, до того ж, у 1934 році знову підтвердила Генеральна Асамблея, і країни-учасниці погодилися запровадити принципи Женевської декларації у своє законодавство. Можна стверджувати, що з 1924 року, після прийняття Декларації, права дитини увійшли до системи міжнародного права, а сама Декларація стала наріжним каменем всього майбутнього міжнародного розвитку правових ініціатив стосовно прав дитини. Водночас основний зміст Женевської де-

кларатії прав дитини вміщує п'ять основних програмних пунктів:

1. Дитині повинні надаватися всі засоби, потрібні для її нормального матеріального і духовного розвитку.

2. Голодна дитина повинна бути нагодована; хвора дитина повинна отримати допомогу; дитина-правопорушник повинна бути виправлена; сироті чи безпритульній дитині повинен бути наданий притулок і догляд.

3. Дитина перша повинна отримувати допомогу під час лиха.

4. Дитина повинна мати дитинство і захист від усіх форм експлуатації.

5. Дитину потрібно виховувати в усвідомленні того, що її кращі якості повинні бути спрямовані на благо ближнім [3].

Потрібно згадати і ще один важливий документ щодо захисту прав дітей, яким стала прийнята 20 листопада 1959 року Декларація прав дитини, у якій проголошуються 10 принципів захисту і благополуччя дітей.

У подальшому питання щодо захисту прав дитини знайшли своє відображення й в інших міжнародних документах. Відповідно до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права кожна дитина без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового стану або народження має право на такі заходи захисту, які є необхідними в її становищі як малолітньої, з боку її сім'ї, суспільства і держави [4, п. 1, ст. 24].

Конвенція ООН про права дитини (набула чинності для України 27 вересня 1991 року) отримала найбільш широке міжнародне визнання серед усіх документів з прав людини. Конвенція поєднує в одному документі весь спектр прав людини, що мають відношення до дітей – громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав й, у свою чергу, вважається міжнародною дитячою конституцією.

У 41 статті Конвенції викладені права людини, якими володіє кожна дитина у віці до 18 років і які необхідно поважати та захищати [5].

Конвенція ООН про права дитини дала поштовх для формування системи міжнародних стандартів у сфері захисту прав дітей.

Так, А.В. Дакал наводить узагальнений перелік міжнародних нормативно-правових актів, ратифікованих Україною: Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (від 12 березня 1981 року), Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці (від 5 жовтня 2000 року), Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії (від 3 квітня 2003 року), Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (від 4 лютого 2004 року), Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (від 23 червня 2004 року), Конвенція про кіберзлочинність (від 7 вересня 2005 року), Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (від 11 січня 2006 року), Європейська конвенція про здійснення прав дітей (від 3 серпня 2006 року), Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей (від 14 вересня 2006 року), Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання (від 14 вересня 2006 року), Конвенція про контакт з дітьми (від 20 вересня 2006 року), Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми (від 6 березня 2008 року), Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом (від 14 січня 2009 року), Європейська конвенція про усиновлення дітей (від 15 лютого 2011 року) [6, с. 2-3].

Н.М. Оніщенко та С.О. Сунегін наголошують на тому, що ефективність правового регулювання відносин у сфері забезпечення, охорони та захисту прав дитини в Україні багато в чому залежить від за-

позичення відповідних стандартів у зарубіжних країнах, насамперед європейських. Однак, таке запозичення не може відбуватися шляхом простого перенесення правових норм з правових систем інших держав у національну правову систему України без здійснення їх відповідної адаптації, оскільки навіть якщо запозичити в інших країнах ідеальну систему забезпечення, охорони та захисту прав дитини без врахування при цьому багатоманітної соціокультурної реальності українського суспільства, це може призвести до небажаних наслідків [7, с. 84-85].

Проголошення 24 серпня 1991 р. незалежності України відкрило нову сторінку історії нашої держави, дало змогу розширити права й свободи людини та дитини зокрема, наповнити їх новим змістом і значенням.

Так, згідно з положеннями Конвенції ООН про права дитини та низкою інших документів з метою забезпечення гарантій політичних прав дітей прийнято Закон України «Про громадянство» (1991 року), який вимагає письмової згоди 14-річної дитини під час зміни її громадянства, а після досягнення 16 років зміни проводяться за власною заявою дитини. Соціальні права дітей реалізуються шляхом обов'язку держави надавати допомогу багатодітним сім'ям для забезпечення дитини харчуванням, одягом та житлом, який закріплено у Законі України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» (1992 року). Закон України «Про освіту» (1991 року) встановив обов'язкове шкільне навчання дітей віком від 6–7 і до 15 років.

Конституція України містить достатньо обмежену кількість положень, які безпосередньо стосуються дітей.

Наприклад, у статтях 51-52 Конституції України йдеться про те, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою; будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом. Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу [1].

Окремо йдеться про заборону використання праці неповнолітніх на небезпечних для їх здоров'я роботах (ст. 43), а також щодо обов'язку держави забезпечити повну загальну середню освіту та доступ до безоплатної дошкільної і позашкільної освіти (ст. 53).

Крім того, на конституційному рівні визначені органи публічної влади, які здійснюють повноваження щодо забезпечення прав і свобод дітей: Президент України (стаття 102 Конституції України), Кабінет Міністрів України (ст. 116 Конституції України), місцеві державні адміністрації (ст. 119 Конституції України), органи правосуддя, органи місцевого самоврядування та інші.

Відповідно до вимог Конституції України, міжнародних документів у 2001 році прийнято Закон України «Про охорону дитинства», яким охорона дитинства в Україні визначена «як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави» [8].

Законом України «Про охорону дитинства» закріплені найважливіші права та свободи дитини: право на життя та охорону здоров'я (ст. 6), право на ім'я та громадянство (ст. 7), право на достатній життєвий рівень (ст. 8), право на вільне висловлення думки та отримання інформації (ст. 9), право на захист від усіх форм насильства (ст. 10), право на освіту (ст. 19) [8]. Важливим здобутком цього Закону є включення до його змісту розділу V «Діти, які потребують особливого захисту держави», відповідно до якого передбачені заходи щодо захисту прав та інтересів дітей, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Закон України від 2 червня 2005 року «Про основи соціального захисту безпритульних осіб та бездомних дітей» забезпечує правове регулювання відносин у суспільстві, які спрямовані на реалізацію бездомними особами і безпритульними дітьми прав і свобод [9]. Соціальний захист безпритульних дітей ґрунтується на прин-

ципах: законності; демократизму; рівності; поваги до особистості; визнання честі та гідності; забезпечення основних прав і свобод людини [9, ст. 3].

Достатньо важливі законодавчі положення стосовно прав дітей містяться у Сімейному кодексі України від 10 січня 2002 р. [10].

Зазначений Кодекс покликаний забезпечити можливість здійснення прав дитини, які встановлені Конституцією України, Конвенцією про права дитини 1998 року, іншими міжнародними правовими актами, визнаними в Україні.

Зокрема, Сімейний кодекс України дає правове визначення дитини, сім'ї, прав та обов'язків у сім'ї, форм і процедур захисту прав дитини, у тому числі усиновлення, встановлення опіки та піклування тощо.

Положення цього кодексу чітко визначають, що регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини.

Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року визначає, що право особи на сім'ю розглядається як одне з особистих, немайнових прав людини (ст. 291). Крім того, однією з найважливіших груп прав дитини є її майнові права взагалі та право власності на певне майно зокрема [11].

Захист від найбільш небезпечних порушень прав неповнолітніх забезпечує Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. Він містить як загальні норми, що захищають усіх громадян від жорстокого поводження, так і норми, безпосередньо спрямовані на захист життя, здоров'я та недоторканності неповнолітніх. Так, стаття 156 Кримінального кодексу України передбачає відповідальність за розбещення неповнолітніх, тобто за вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку. Статтею 150 передбачена відповідальність за експлуатацію дитини. Відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом передбачена статтею 150-1 [12].

У 2017 році з метою запобігання та протидії домашньому насильству був при-

йнятий Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [13].

У цьому Законі подано дефініцію поняття «домашнє насильство» як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

Також зазначається, що фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаса, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побиттів, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Визначаються також інші види насильства (сексуального, психологічного, економічного).

Крім того передбачено, що суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, є: спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; інші органи та установи, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; загальні і спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб; громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах [13, ст. 6].

Отже, положення цього Закону визначають організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації держав-

ної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства.

З метою забезпечення належних умов для реалізації громадянських, економічних, соціальних та культурних прав дітей в Україні, враховуючи необхідність особливого піклування про дитину, на виконання Україною міжнародних зобов'язань у сфері прав дитини та відповідно до статті 102 Конституції України 11 серпня 2011 р. Указом Президента України № 811/2011 запроваджено Посаду Уповноваженого Президента України з прав дитини.

У своїй праці О.М. Кудрявцева зауважує, що нині механізм захисту конституційних прав дитини в Україні розвивається та вдосконалюється шляхом: 1) запровадження міжнародних стандартів у сфері захисту прав дитини; 2) підготовки та прийняття нових законодавчих актів, які регулюватимуть суспільні відносини у сфері захисту прав дитини; 3) подальшої гуманізації національного законодавства щодо забезпечення прав дитини; 4) вдосконалення компетенції, форм, методів діяльності уповноважених державних органів, на яких покладено обов'язки щодо захисту прав дитини в Україні; 5) всебічне використання здобутків юридичної науки для вдосконалення чинного законодавства

та правотворчої практики у сфері захисту прав дітей [14, с. 11].

Ми погоджуємося з твердженням Г.В. Толкачової про те, що аналізуючи еволюцію правового забезпечення гарантій захисту прав і свобод дитини, можна зробити висновок про наявність на даний час в Україні системи гарантій, створених з метою комплексного втілення в життя чинних нормативно-правових актів у вказаній сфері. Однак, існуючий механізм захисту гарантій прав і свобод дитини потребує постійного моніторингу та вдосконалення відповідно до розвитку українського суспільства і міжнародних реалій [15, с. 76].

Висновки

Отже, розбудова України як демократичної правової держави потребує ретельного аналізу законодавства як важливої умови гарантування захисту прав і свобод людини. Особливо це стосується найбільш вразливої категорії нашого населення – дітей. Аналіз українського законодавства дає підстави стверджувати, що стосовно дітей воно базується на гуманних принципах, закріплених у Конвенції про права дитини та інших міжнародних актах. Але існуючий механізм захисту прав і свобод дитини потребує постійного моніторингу та вдосконалення відповідно до розвитку українського суспільства і міжнародних реалій.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Толкачова Г.В. Міжнародно-правові гарантії захисту прав і свобод дитини та їх імплементація у національне законодавство / Г.В. Толкачова // Держава і право. – 2014. – Вип. 66. – С. 35–43.
3. Geneva Declaration of the Rights of the Child [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
5. Конвенція ООН «Про права дитини» // Право України. – 1993. – № 5.
6. Дакал А. В. Актуальні проблеми формування та реалізації державної політики щодо захисту прав дітей в Україні / А.В. Дакал // Держава і право. – 2013. – 2(14). – С. 1–8.
7. Оніщенко Н.М., Сунегін С.О. Права і свободи дитини в умовах конвергенції правових систем: українські реалії та перспективи їх удосконалення / Н.М. Оніщенко, С.О. Сунегін // Теорія та історія держави і права. – 2013. – №2. – С. 83–89.
8. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 30. – Ст. 142.
9. Закон України «Про основи соціального захисту безпритульних осіб та бездомних дітей» від 2 червня 2005 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – № 26. – Ст. 354.

10. Сімейний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 21-22. – Ст.11. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
12. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
13. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 року // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2018. – № 5. – Ст. 35.
14. Кудрявцева О.М. Конституційно-правові основи захисту прав дитини в Україні / О.М. Кудрявцева : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – К., 2014. – 21 с.
15. Толкачова Г.В. Еволюція правового забезпечення гарантій захисту прав і свобод дитини / Г.В. Толкачова // Часопис Київського університету права. – 2015/1. – С. 72-76.